

Jordi Pasques i Canut

Excursionista i escriptor

Perquè és la mateixa orografia que pren, en els noms, la paraula dels homes i la destaca amb major relleu i els posa, als noms, un xiulet a la punta i un flabiol al coll i una manxa a la panxa.

Perejaume, Obreda

Jordi Pasques i Canut

Els topònims i la seva funció civilitzadora

És marxar la gent i perdre's els noms

Una de les conseqüències negatives associada al fenomen del despoblament de les valls pirinenques, degut a l'èxode iniciat a finals de la dècada dels cinquanta del segle XX, és l'abandonament d'indrets habitats i el seu aperduament, tant des del punt de vista físic del lloc com del component social. En efecte, un indret abandonat, sigui una casa de pagès o un llogarret, produeix un buit concret en aquell espai, ja que en quedar deshabitat immediatament comença el procés de pèrdua de referències orals, fruit de les relacions humanes que s'hi donaven i que ara resulten inexistents; pèrdua tot seguit de referències geogràfiques concretes (noms de camps, de corrals, de fonts, de rases, de torrents, de partides) i a la llarga, desaparició total dels noms associats a aquests indrets.

La importància dels topònims, doncs, rau precisament en el valor que representen com a eina de comunicació, com a nòduls que lliguen individus i llocs. D'aquí que el despoblament de tants indrets del Pirineu habitats durant centúries, ha fet desaparèixer en pocs anys un bon nombre de topònims lligats a la vida continuada que cases i pobles havien tingut. Aquest procés ha estat advertit per estudiosos de la llengua, lingüistes, filòlegs, i per col·lectius socials vinculats als espais afectats pel despoblament, com ara colles d'excursionistes, colles de caçadors, boletaires, repobladors d'alguns d'aquells indrets (els anomenats neorurals, afincats ja de forma intermitent o permanent). Tots, sense excepció, es lamenten de la manca de referències orals i escrites sobre determinats punts geogràfics o sobre algun dels espais humanitzats per les persones que hi visqueren. I tot i la fixació de topònims en els

mapes, que són una eina bàsica en el manteniment de la toponímia, i els nomenclàtors elaborats per institucions acadèmiques o administracions, el degoteig de noms que es perden, degoteig comprovat “in situ” -davant mateix del corral mig ensorrat que no sabem com es diu; de la font que trobem eixuta i colgada de vegetació o rajant alegre encara; de les quatre parets de la casa amb el sostre enfonsat que ja de mitja hora lluny ens crida l’atenció en collar d’un vessant a l’altre; de la rasa o del torrent que dibuixa el solc antic en la solana o l’obaga i no li’n sabem el nom- el degoteig de noms perduts aquí i allà, en una vall o altra, arreu del Pirineu, pesa molt i de forma negativa, ja que la funció principal dels noms, el de servir com a corretja de transmissió de cultura, deixa senzillament de ser possible. I és quan ens adonem que ens manquen noms per relacionar-nos amb aquells indrets ara buits de gent i de vida, que la punxada a la consciència ens porta al lament i a la voluntat de conservació i preservació dels noms que sabem o ens pensem perduts per sempre. Aleshores, al neguit, innat en la persona humana, de trobar-se mut i sord en un indret, perquè no sap pronunciar el nom ni té de qui escoltar-lo, se li afegeix el sentiment de culpa, el sentiment d’incapacitat, de buidor de la qual parlàvem.

Noms sense saber on van

Sortosament, fruit de l’interès d’institucions i particulars, hi ha confeccionades llistes de topònims i mapes que salven bona part dels noms. Però alerta, l’anomenada toponímia major, que és la que contenen els nomenclàtors i els mapes a escala usual, és tan valuosa com insuficient, més quan moltes vegades la relació dels topònims es fixa sense cap treball de camp, sense una necessària presència de l’estudiós sobre el terreny. Això fa que sí, que tinguem nomenclàtors extensos, però que esdevenen en una proporció alta, simples noms, ja que la seva situació en el mapa no s’adiu al punt geogràfic que li correspon. Aquesta observació, es una queixa general dels usuaris de la cartografia excursionista, ara per ara, el col·lectiu social que més observacions pot aportar als mapes.

La tendència, ajudats per les noves tecnologies, per les imatges aèries, pels tractaments digitalitzats, és a corregir aquestes deficiències. Compte però, que de la mateixa manera que ajudats per sistemes de posicionament via satèl·lit es pot traçar un recorregut sobre el mapa de forma molt acurada i precisa, a l'hora de situar els noms, si la font no es fiable, es produeixen errors de toponímia que embolicats amb el "prestigi" o fiabilitat del mapa digital, queden fixats com a bons. I tenint en compte l'accés i la facilitat d'obtenir les dades, la repetició moltes vegades dels topònims mal escrits o mals situats en el mapa, pot arribar, a còpia de llegir-los, a donar-los com a bons.

Dir-se i escriure's diferent

Quan es corregeixen nomenclàtors, els informants, molt sovint gent que viu al lloc o que el coneix, són pregats a pronunciar una i altra vegada el nom que l'encarregat li diu. Aquest, parteix d'una formació acadèmica i ha de saber passar allò que sent al paper i correctament, segons les normes. Succeeix que moltes vegades, el nom que diu l'informant sovint acaba sortint escrit diferent. És a dir, que si el llegim, no sentirem el mateix nom que ens ha dit l'informant. Degut a això, també es produeixen errors en la toponímia, que s'entesta a grafiar un topònim de forma diferent a com es diu. És un dels camps de batalla més comuns, aquest d'escriure, o reescriure topònims que en llegir-los després resulten canviats. És clar que les normes ortogràfiques han de complir la seva finalitat, i hi són per ser complides, però davant d'un nom, quan aquest se sent d'una manera de boca de qui des de petit -i ara té ja setanta o vuitanta o noranta anys- l'ha sentit dir i l'ha anomenat "així", s'ha de tenir molta cura en escriure'l "diferent". Amb això arribem a considerar si, davant un panorama de disgregació, d'esmicolament de topònims, de desaparició de nombrosa i a cops en la seva totalitat, toponímia menor, no és millor no patir tant en com s'escriu i valorar més que l'ús d'aquell topònim sigui viu. A tall d'exemple, i perquè se'n parla en aquesta jornada de debat, Cerni escrit amb c o Serni escrit amb s. Fa anys que ha fet

córrer tinta i creat no batalles però si disputes. Al capdavall, però, és que aquell Sant Cerni o sant Serni sigui emprat, dit, escrit. Que no passi allò de caire esmorteït i adotzenat de: "trobaràs aquella església pujant a aquell poble des de Sant Julià" i en canvi, se senti dir, amb vivor: "trobaràs l'església de Sant Cerni pujant a Nagol des de Sant Julià". Això no treu que la normativa no s'hagi d'aplicar, però a vegades cal saber afluixar i deixar respirar. Cerni amb c o amb s, es pronuncien, al capdavall, completament igual. Un altre exemple, com altres que en trobaríem. Si una canal de la serra de Cadí, la Turiscada, de sempre "a Ansovell l'hem sentir dir així als pares i als padrins i així ho portem a dins, per què surt escrit la Toriscada?". La resposta de l'entès serà, sec i sentenciador: "S'ha d'escriure així". Si almenys hi hagués una transcripció fonètica al costat!!!, quants mals de cap i quantes ires, ben fonamentades, no s'estalviarien als darrers habitants vells de tantes contrades de muntanya.

Cosa pitjor encara: canvis, sense cap remordiment, de noms a cases pairals, destinades majorment a restaurants o a allotjament rural. Amb dos casos aspres ho veurem: Cortingles, a mig camí d'Anserall a Andorra. El nom nou: la Masia del Valentí. Cal Peret de la Masovera, a la Seu d'Urgell. Hi fan allotjament de turisme rural "Les Valls del Cadí".

Encontrades i tustades

Per il·lustrar una mica la passió que provoca i arrela molt endins dels homes el fet de la toponímia i la seva funció, i només per mostrar com i de quina manera es produeixen les coses i amb quin tremp i saber fer les saben dir i engegar els qui han arribat fins el moll de l'os, citarem de Joan Coromines un fragment de cartes, ara serien potser correus electrònics, entre ell i el lingüista Sanchis Guarner, extretes de *Epistolari Joan Coromines & Manuel Sanchis Guarner*. Fundació Pere Coromines, 2006. El 22 de juny de 1964, de Coromines a Sanchis Guarner: *"Una altra qüestió molt important és la divisió comarcal. Amb això us fiqueu en un vesper i un niu de mals de cap. Jo no m'hi vull ficar: els lingüistes hauríem de mirar de no embrancar-nos*

en certes coses. Però com a lingüistes i patriotes ens escauria d'ésser més intransigents en certs punts. No entenc com essent-ho podem deixar de mostrar-nos rigorosos en algunes. Sostenim que la llengua és la principal determinant de la nació, i admetem que no té força per delimitar una comarca? Com és això? No hi ha cap element tan important com la llengua popular per definir una col·lectivitat en termes de geografia humana"... "En fi tot això si voleu es discutible. Però que el canvi de llengua és infinitament més fort que qualsevol altre fet de geografia humana, aquest és un fet científic ben establert i indiscutible al meu entendre. És que fins i tot el paisatge canvia, a causa dels canvis de tipus de conreu i del diferent ritme de l'activitat humana". El 21 de setembre de 1964, de Coromines a Sanchis Guarner: "Quan vaig veure que insistíeu en el vostre projecte de Nomenclàtor a desgrat de la meua resol·ta oposició, vaig sentir la fonda tristesa del qui pressent la probable topada amb un amic"... "Passi el que passi, espero conservar amb vós la bona amistat "personal" i això m'obliga a fer-vos a saber lleialment i tot seguit que, si no us és possible renunciar a incloure en aqueix nomenclàtor la divisió comarcal, o almenys rectificar-la en el que crec atemptatori als interessos del país, heu de comptar d'ara endavant amb la meua oposició incondicional, i que recorreré a tota la meua força i a tota la influència que tingui damunt tots els membres per impedir-ne la publicació per part de l'Institut d'Estudis Catalans. Des d'ara m'abstinc de donar-vos tot altre consell ni informació referent a l'aspecte lingüístic i toponímic de l'opuscle."... "S'ha de pensar molt bé el que es fa en aquestes coses en què hi van interessos tan sagrats: altrament hi ha el perill que a còpia d'adaptacions, reaccions i transigències progressives, sota la seva pell d'ovella el marrà es vagi tornant llop i acabi per ser-ho. No us xoqui la franquesa de l'expressió: no oblidó gens que al llarg de la vostra vida heu demostrat amb nobles sacrificis que esteu de la banda de les ovelles; però necessito expressar clarament les meves idees". El 6 de desembre de 1964, de Coromines a Sanchis Guarner: "No he sabut res més de vós des de la meua darrera carta. He

de suposar, doncs, que continueu en els vostres tretze, com jo continuo en els meus, i convençut que el punt bàsic de la meua carta toca interessos sagrats de tots nosaltres. La discrepància, quan hi ha hagut explicació oberta i lleial, no és raó perquè no hi hagi entre vós i jo la col·laboració perfecta de sempre en el terreny personal i científic”.

Del fogar pel finestró

La riquesa del nom dels llocs és valorada, com passa tantes vegades, quan s'ha perdut. Els topònims, com a referència espacial, ens serveixen per relacionar-nos, per indicar; en una paraula, per fer vida. Atorgar-los una funció civilitzadora s'ha de veure com un acte de justícia envers els que durant anys, segles, els han mantingut i fet servir. Noms de rocs o de riuets, de cases, de camins, de solanes, de cims i de comes, àdhuc d'arbres fruiters i de lleinya.

Gent i llocs i dies i nits i matinades. Del fogar, del caliu de les cares allarades als voltants vistos pel finestró: la Callissa, el Pui, el Puiet, el carrer dels Còms, el Raser, el Peu de la Grau, l'Alzinaret, el Baixador de l'Hortal, la Creu Grossa, el Fener, la Llacuna, Prat Salit, la Vinyeta, els Ajustants, l'Areny, el Tirader, la Mosquera, el Pedral, l'Anglada, les Boïgues, els Escalls, el Callís, el Mallador, el Trillar, la Creueta, les Marrades, els Plans, les Gravades, les Palanques, la Closeta, el Ferrer Negre, les Barreres, el Tosquer, la Torra, Prat del Roure, Prada Guillemó.

I enllà

Port Negre, Port Dret, Pas de les Vaques, Collada de les Vaques, Clot de l'Ós, Estany Mort, els Bassots, Estany de l'Isla, Obagot del Maià, Costa de les Grandalles, Riberal d'Envalira, Portella Blanca, Estany Forcat, Caire Forc, Clots de Més Amunt de la Pleta, Costa de l'Estany de Més Avall, Estany Primer, Estany del Mig, Estany de Més Amunt, Canal Torta, Canal Llisa, les Pedrasses, els Quatre Rocs, Llosers de Naudí, Solà de l'Allau, Forat Fosc, Canals Roges, Roureda Tapada.